

DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-50-3-25>
УДК [338.48-6:614]:005.5

Т. М. КАМІНСЬКА

докторка економічних наук, професорка,
професорка кафедри економічної теорії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: kamt@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1359-834X>

РИНОК МІЖНАРОДНИХ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ ЯК ОБ'ЄКТ КОНСАЛТИНГУ¹

Стаття присвячена аналізу сутності, функцій ринку міжнародних медичних послуг, його головних суб'єктів, особливостей розвитку та чинників зростання. Особливий акцент зроблено на експортно-імпортному консалтингу. Охарактеризовано його особливості й тенденції розвитку. Надано аналіз видів консалтингу на ринку медичних послуг України та перспектив його розвитку у повоєнний період.

Ключові слова: консалтинг, ринок, медичні послуги, медичний туризм, інфраструктура.

JEL Classification: D40, F10, F20, I11, I18, M20.

Постановка проблеми. Приголомшливе падіння ВВП України внаслідок військової агресії з боку Росії є викликом для виживання нашої економіки та повоєнного розвитку. Воно потребуватиме нетривіальних підходів і стрімкого розвитку тих ринків і видів економічної діяльності, які належать до третинного сектору і скоріше забезпечать відновлення країни. Досвід світової економіки свідчить про поступове зростання попиту на міжнародний консалтинг із боку медичних організацій, які прагнуть здійснювати експорт медичних послуг з метою розширення ринків споживачів-пацієнтів, зміцнення присутності надавачів медичних послуг за кордоном, збільшення їхніх кон-

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (номер державної реєстрації 0111u000961).

© Камінська Т. М., 2022. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

курентних переваг, покращення свого фінансового стану та якості менеджменту, впровадження нових медичних технологій. До консалтингових послуг в охороні здоров'я прагнуть навіть уряди, які зацікавлені в збільшенні рівня її фінансування та інноваційного розвитку, зростанні надходжень до державного бюджету, тривалому підтриманні активного торговельного балансу країни. Роль міжнародного економічного консалтингу в медичній індустрії зростає також під впливом туризму, покращення світової інфраструктури і зростання якості життя в розвинених країнах. Участь повоєнної України в міжнародній медичній індустрії є перспективним напрямком, тому зростає необхідність вивчення світового досвіду в цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній економічній літературі вітчизняні та зарубіжні науковці вивчають окремо деякі питання розвитку світових ринків медичних послуг і консалтингу. Це стосується І. Басюка (I. Basiuk) [1], Е. О. Гапонової (E. O. Haponova) [2], М. Ю. Поворозника (M. Yu. Povoroznyk) [3], Я. А. Хонга (Y. A. Hong) [4] та інших. Т. С. Чернуха (T. S. Chernukha) і Т. С. Бунчикова (T. S. Bunchykova) розглядають стратегії та форми виходу консалтингової компанії на міжнародний ринок у цілому [5]. Проте не вистачає публікацій, які поєднують ці ринки, обґрунтовують стержневі характеристики їх розвитку і роль експортно-імпортного консалтингу для покупців / споживачів медичних послуг. Утім, лікування іноземців у певній країні є першим етапом інтернаціоналізації медичного бізнесу, значно розширює його кордони і потребує поширення практики сучасного консалтингу.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз сутності, функцій, чинників розвитку ринку міжнародних медичних послуг та ролі й видів економічного консалтингу в збільшенні експортної діяльності медичних організацій.

Виклад основного матеріалу. Ринок міжнародних медичних послуг можна розглядати як споріднену складову ринку міжнародного медичного туризму. Їх співвідношення як особливого і загального свідчить, по-перше, що медичні послуги, які завжди вважалися територіально обмеженими, стають міжнародними і, по-друге, залежать не тільки від діяльності медичних суб'єктів, але й рівня розвиненості міжнародного туризму. Завдяки йому відбувається нівелювання усіх перешкод для лікування та оздоровлення громадян за кордоном на умовах оперативності, якості і комфорту. Суб'єктами ринку міжнародних медичних послуг є їх продавці (надавачі) і покупці (споживачі), які мешкають у різних країнах, а також міжнародні посередницькі структури. Об'єктами цього ринку є експорт-імпорт лікувальних, оздоровчих, реабілітаційних, рекреаційних послуг.

Міжнародний медичний туризм швидко набирає обертів і безперервно глобалізується. Його вартість у 2019 р. (до пандемії COVID-19) уже становив

ла понад 37 млрд дол. [6]. Що стосується темпів зростання ринку в 2021 р., то згідно з таким документом, як «Звіт про глобальний ринок медичного туризму за 2021 рік: зростання та зміни після COVID-19», опублікованим організацією «The Business Research Company», вони складатимуть 10,8%, оскільки компанії та медичні організації відновлюють свою діяльність. Очікується, що у 2025 р. ринок міжнародного медичного туризму досягне 40,03 млрд дол. при річних темпах зростання 16% [7].

Ринок міжнародних медичних послуг виконує одночасно певні соціальні й економічні функції. До соціальної функції слід віднести лікування та профілактику захворювань населення будь-якої країни земної кулі, можливості яких посилюються в глобальному обсязі. Це сприятиме розширенню вибору для споживачів, що дозволяє їм купувати високоякісні послуги в медичних закладах по всьому світу. Добре здоров'я та якісна життєдіяльність приводять до тривалого і щасливого життя людей. Гуманітарна місія та етична сторона діяльності лікарів має першочергове значення, її цінність часто набагато переважає рентабельність медичних послуг. Водночас економічна доцільність теж існує. Інвестиції в людський та інтелектуальний капітал насамкінець забезпечують розвиток людини та її можливості збільшувати валовий дохід фірм і ВВП країни. Економічну функцію міжнародні медичні послуги виконують як індустрія, яка суттєво наповнює державні бюджети різних країн і регіонів. У постіндустріальній економіці експорт та імпорт послуг разом узагалі перевищують товарообіг. Зростання обігу медичних послуг лише прискорює цю позитивну тенденцію. Конкуренція серед лікарень за іноземного споживача приводить до впровадження нових медичних технологій та розвитку світової охорони здоров'я.

До того ж експорт медичних послуг є суттєвим джерелом збільшення фінансових ресурсів охорони здоров'я в економіках різних країн. Тому ці послуги зараз активно рекламуються медичними закладами на світовому ринку, які прагнуть залучити пацієнтів-іноземців. Маркетологи медичних фірм активно впливають на попит пацієнтів за допомогою ціни та нецінових факторів. Вони проводять брендинг і ребрендинг своїх клінік, використовують сучасні технології просування медичних послуг. Каталізатором розвитку глобального ринку медичних послуг стає також міжнародне медичне страхування, що сприяє підвищенню попиту на лікування та реабілітацію людей, формує нові економічні відносини між лікарнями, страховими компаніями та пацієнтами, створює інфраструктуру міжнародного медичного туризму.

Для функціонування глобального ринку медичних і рекреаційних послуг характерні позитивні екстерналиї, причому не тільки для їх покупців, але й інших суб'єктів. Розвивається туристична інфраструктура, а також інфра-

структура невеликих регіонів лікування (міст, сіл, селищ), які мають цілющі джерела води й лікувальні грязі, і територіальних громад. Усе більше пацієнтів-туристів звертаються за допомогою до посередників, які більш обізнані в ефективній організації медичної подорожі. Причому виникає можливість не тільки масового споживання, але й задоволення індивідуального попиту на лікування та реабілітацію людини після хвороби з урахуванням її особистісних фізіологічних характеристик. Позитивні екстерналії проявляються також у тому, що медичний туризм долає територіальну обмеженість охорони здоров'я і формує її майбутню картину в усьому світі. Це дозволяє порівнювати медичні технології та використовувати досвід медиків з інших країн, формувати крос-культурні відносини між людьми. Міжнародний медичний туризм дає також поштовх для розвитку внутрішнього медичного туризму. Наприклад, у довоєнні часи громадяни України активно зверталися по висококваліфіковану допомогу в інші області країни. Це стосувалося трансплантації (м. Львів), кардіохірургії (м. Київ), хірургічного ортопедичного лікування (міста Київ, Харків, Маріуполь, Чернівці) та ін.

Тепер розглянемо чинники зростання міжнародних медичних послуг. Без сумніву, стрижневим є їхня роль у системі детермінант якості життя та людського розвитку, особливо у постіндустріальних країнах, де витрати на охорону здоров'я постійно зростають і є значно вищими, ніж у країнах, що розвиваються. Це демонструє графік, представлений на рис. 1.

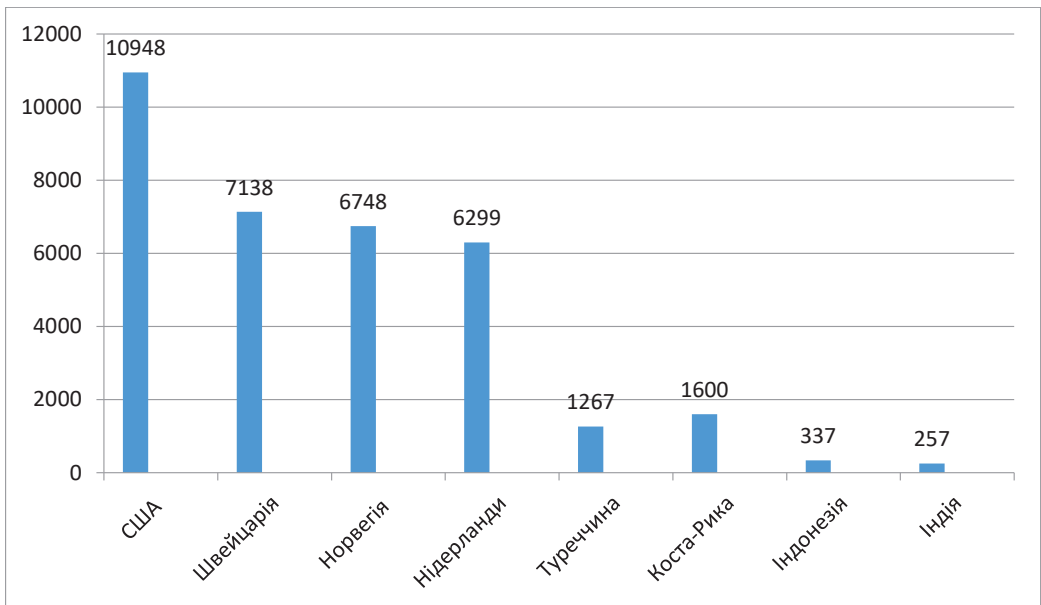

Рис. 1. Витрати на охорону здоров'я в окремих країнах світу, на душу населення у дол., 2020 р. [8]

Як свідчать дані ОЕСР, рівень витрат на охорону здоров'я (на душу населення) у США, Швейцарії, Норвегії, Канаді, Великій Британії, Японії в середньому складає 6693,8 дол., що у 7,7 разів вище, ніж аналогічний середній показник Туреччини, Коста-Рики, Індонезії, Індії, який складає 865,25 дол. Високий рівень фінансування галузі надає можливості використання новітніх медичних технологій, що збільшує якість лікування, яку не можуть отримати мешканці багатьох країн світу. У низці бідних країн окремі види діагностики, операцій і лікування (наприклад трансплантація органів, лікування певних онкохвороб) не виконуються зовсім, тому медичний туризм стає єдиним виходом і єдиною надією для громадян.

Що стосується Ізраїлю, там рівень витрат на охорону здоров'я (на душу населення) дещо нижче, ніж в інших розвинених країнах і дорівнює 2903 дол. Це пояснюється жорстким контролем держави за діяльністю чотирьох приватних лікарняних кас, які формують систему обов'язкового медичного страхування. Частина витрат на лікування здійснює також сама держава. Але якість лікування підживлюється іншими чинниками, що дозволяє вважати систему охорони здоров'я в цій країні однією з найкращих.

Ось чому головними центрами розвитку міжнародного медичного туризму вважаються розвинені країни, особливо США, Канада, Велика Британія, Ізраїль [6]. У багатьох із них прийом пацієнтів-іноземців поставлено на потік, навіть попри дорожче лікування. Вважається, що Японія є однією з найрозвиненіших систем охорони здоров'я у світі. Вона надає першокласні медичні послуги громадянам та іноземним туристам, більшість з яких приїжджає з материкового Китаю. За даними Міністерства закордонних справ країни, кількість медичних віз, виданих іноземним пацієнтам, зросла з 70 у 2011 р. до 1650 у 2018 р. [9]. У Східній Європі пальму першості в області медичного туризму утримують Чехія, Угорщина, Польща [9].

Водночас великі витрати на охорону здоров'я та їх постійне зростання в постіндустріальних країнах свідчить про те, що бідніші країни можуть забезпечити дешевші медичні послуги і мають саме цінові конкурентні переваги за умови належної якості лікування. Наприклад, звернення за медичною допомогою в Сінгапурі заощаджує пацієнту від 25% до 40% від тієї суми, яку він може втратити на аналогічне лікування у США. Операція аортокоронарного шунтування коштує 140 тис. дол. у США і 25 тис. дол. у Сінгапурі. Операцію по заміні кульшового суглоба, яка коштує понад 45 000 тис. дол. у США, можна зробити приблизно за 13 тис. дол. у Сінгапурі [9]. Додаймо також, що в багатьох із розвинених країн медичне страхування не покриває вартості лікування хронічних захворювань, окремих операцій, повноцінного стоматологічного лікування та протезування. У США, наприклад, 10,9% нелітнього населення у 2019 р. були зовсім незастраховані [10]. Тому багато американців вважають

за краще проходити лікування за кордоном. Отже, суттєвими чинниками розвитку міжнародного медичного туризму є цінова різниця міжнародних медичних послуг і відсутність повноцінного медичного страхування.

До того ж у деяких країнах ЄС, особливо скандинавських, де дуже цінується принцип соціальної справедливості і солідарності, існує бюджетно-страхове фінансування охорони здоров'я та діє тенденція до стримування цін на лікування. Так само це стосується Великої Британії, Канади (там дуже висока присутність держави в охороні здоров'я на відміну від США). Обмеження зростання цін рівнем нижче ринкових призводить до дефіциту, що стимулює черги на планові діагностичні процедури (наприклад, УЗД) або операції. Середній період їх очікування іноді доходить до двох років. Тоді швидкість отримання медичної допомоги в іншій країні теж виступає чинником міжнародного медичного туризму. Пацієнти часто обирають медичні установи країн Азії і Східної Європи, у яких можна відразу почати лікуватися і навіть у більш комфортних умовах, ніж на батьківщині.

Не дивно, що разом з розвиненими країнами формуються і дуже зростають ринки медичних послуг Туреччини, Індії, Таїланду, Мексики, Коста-Рики, Дубая, Малайзії, Сінгапуру, Південної Кореї, Йорданії, Філіппін, ПАР (див. табл. 1).

Таблиця 1

20 топ-країн та їх регіонів з в'їзного медичного туризму, 2020 р. [6; 9]

№ з/п	Індекс медичного туризму	Країни
1	76,47	Канада
2	76,43	Сінгапур
3	71,85	Японія
4	72,93	Іспанія
5	71,92	Велика Британія
6	71,85	ОАЕ / Дубай
7	71,73	Коста Ріка
8	70,78	Ізраїль
9	70,26	ОАЕ / Абу-Дабі
10	69,80	Індія
11	69,61	Франція
12	69,29	Німеччина
13	69,03	Оман
14	68,81	Південна Корея
15	68,32	Чехія
16	67,93	Тайвань
17	66,83	Таїланд
18	66,75	Італія
19	66,32	Домінікана
20	66,26	Аргентина

Як видно з таблиці, серед 20 країн світу, які мають найбільші переваги для зарубіжних пацієнтів, половина – це країни «наздоганяючого розвитку» з ринками, які швидко розвиваються. Вони привертають пацієнтів і лікувальним аспектом, і своїм кліматом та водночас багатою культурно-історичною спадщиною. Зокрема, станом на 2019 р. (рік до пандемії COVID-19) понад 500 тис. іноземних медичних туристів відвідали Сінгапур. Там створено міжнародні центри обслуговування пацієнтів (IPSC), які є посередниками між закордонними пацієнтами та сінгапурськими постачальниками медичних послуг [6]. Дуже швидко розвивається медичний туризм в Абу-Дабі, столиці ОАЕ, яка приваблює мешканців регіону, а також Коста-Риці, де експорт медичних послуг зростає найбільшими у світі темпами [9]. Туреччина, один з найуспішніших гравців світового ринку медичного туризму (30 місце у рейтингу), створила інноваційну, високотехнологічну медичну індустрію, яка щорічно обслуговує 1 млн людей зі всього світу. Таким чином відбувається географічна реструктуризація світового медичного ринку.

Наступним чинником розвитку міжнародного медичного туризму є динамічне зростання міжнародних міграційних потоків у сучасному світі. За даними Міжнародної організації міграції, нині до 272 млн осіб щороку є мігрантами (3,5% населення світу), що на 100 млн осіб більше, ніж 25 років тому [11]. Коли іммігранти потрапляють у країну, вони збільшують попит на послуги національної системи охорони здоров'я. Звичайно, що це стосується легальних іммігрантів. Щодо нелегальних, вони, навпаки, позбавлені медичної допомоги або отримують її на неформальній чи приватній основі. Але навіть у другому випадку можна говорити про фактичний експорт медичних послуг споживачам-нерезидентам. Проблема полягає в тому, що часом важко відрізнити мігрантів, які працюють на зарубіжних ринках і потрапляють у лікарні, від туристів як безпосередніх споживачів медичних послуг. Тому окремої уваги потребують найбільш масові міграційні потоки.

Загострення конкуренції між надавачами міжнародних медичних послуг породжує динамічний розвиток ринку послуг міжнародного економічного консалтингу. Він відрізняється від бізнес-консалтингу особливістю діяльності надавачів послуг: вони можуть бути і комерційними, і некомерційними організаціями. Отже, суб'єктами ринку консалтингу є, по-перше, великі комерційні компанії, які надають послуги урядам інших країн, а також закордонним клієнтам-експортерам медичних послуг у вигляді рекомендацій із широкого кола питань їхньої економічної діяльності. По-друге, суб'єктами ринку консалтингу є вітчизняні спеціалізовані компанії, які надають консультації з питань зовнішньоекономічної діяльності медичних закладів і фірм певної країни. По-третє, суб'єктами ринку консалтингу виступають некомерційні організації, які

надають або медичні послуги для іноземців, або послуги міжнародного консалтингу (як-от «Українська організація міжнародного туризму»).

На відміну від внутрішнього, міжнародний економічний консалтинг орієнтується на прийняття рішень керівниками медичних організацій, які виходять на глобальний рівень і враховують тенденції розвитку міжнародної економіки, особливо глобалізацію та транснаціоналізацію економіки, прискорений розвиток науково-технічного прогресу, міжнародну передачу технологій та цифровізацію економіки, зміну структури міжнародної торгівлі на користь торгівлі послугами і on-line торгівлі та структури міжнародного обміну капіталами, інноваційний технологічний розвиток, динамічне зростання регіональних ринків та інтеграційних союзів. Ринок послуг міжнародного економічного консалтингу для медичних організацій є сегментом світового ринку консалтингу загалом, який демонструє зростання у 2011–2021 рр. зі 107 до 220 млрд дол., тобто більше, ніж удвічі [12].

Попит на консультації з експорту та імпорту медичних послуг до 24.02.2022 мав позитивну динаміку і в Україні. Поширювалось коло медичних суб'єктів, які зміцнюють свій ресурсний потенціал і стають зацікавленими в іноземних пацієнтах (див. табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка обсягу реалізованих послуг суб'єктів медичної та стоматологічної практики у 2010–2020 рр., грн у 2010–2020 рр. [13]

Рік	Медична та стоматологічна практика загалом	У тому числі		
		Загальна медична практика	Спеціалізована медична практика	Стоматологічна практика
2010	2 087 613,4	1 173 792,6	477 471,8	436 349,0
2011	2 652 893,9	1 615 772,1	481 673,7	555 448,1
2012	3 086 310,3	1 873 000,0	583 154,1	630 156,2
2013	3 450 627,5	2 265 485,4	588 137,7	597 004,4
2014	3 724 912,8	2 533 746,3	603 846,2	587 320,3
2015	6 235 472,0	4 314 955,7	1 092 390,6	828 125,7
2016	8 358 569,8	5 917 608,8	1 401 233,7	1 039 727,3
2017	10 238 062,9	7 186 641,2	1 654 292,3	1 397 129,4
2018	14 899 369,0	1 1368 341,0	2 041 514,7	1 489 513,3
2019	25 644 125,8	20 172 283,0	3 239 491,6	2 232 351,2
2020	37 276 720,6	28 166 374,3	5 516 670,7	3 593 675,6

Дані таблиці свідчать, що спеціалізована медична практика (та, яка здійснюється в лікарняних стаціонарах) збільшилася за період 2010–2020 рр.

у понад 11,5 раза; стоматологічна практика – у 8,2 раза. Це вагомі показники. Але дивним є те, що ці показники відстають від динаміки обсягу реалізованих послуг суб'єктів загальної медичної практики і навіть сумарних показників медичної та стоматологічної практики. Їхня виручка збільшилася відповідно майже у 24 та 17,9 раза. Адже саме медичні заклади вторинної і третинної допомоги та комерційні стоматологічні клініки більшою мірою, ніж поліклініки та амбулаторії первинної ланки державної медицини, спроможні приваблювати іноземних пацієнтів.

На наш погляд, таку ситуацію можна пояснити результатом медичної реформи в Україні, яка, зокрема, була спрямована на реструктуризацію охорони здоров'я на користь первинної медицини. Як наслідок, кількісні показники її функціонування у довоєнний час зростали. Проте експортний потенціал вузьких спеціалістів і стоматологічних фірм використовувався частково, тому тут ніша для діяльності консалтингових компаній є відкритою. У майбутньому вони можуть пропонувати клієнтам-замовникам стратегії покращення фінансово-економічної діяльності або практики управління в умовах ризиків і невизначеності глобального середовища.

Як відомо, консалтингова індустрія охоплює шість основних функціональних блоків – стратегічний, управлінський, операційний фінансовий, HR- та IT-консалтинг. Вони всі поширюються на послуги консультування в охороні здоров'я. Щодо специфічних видів консалтингу на ринку, що досліджується, то вони пов'язані з напрямками міжнародного медичного туризму – в'їзного та виїзного, які відповідають експорту й імпорту медичних послуг. Зокрема, імпорт медичних послуг спрямований на людей, які потребують лікування за кордоном. Це стосується і громадян України. Тому консалтинг на ринку міжнародних медичних послуг спрямований не тільки на юридичних, але й на фізичних осіб, у цьому полягає його специфіка. Єдиним для них є те, що консультації мають забезпечити не тільки оптимальне (з економічної та медичної точки зору) лікування як таке, але й прозоре та зрозуміле для людини прибуття до іноземних закладів охорони здоров'я, їх заселення, проживання та пересування. Необхідним є міжнародний маркетинговий консалтинг, можливість ознайомлення пацієнта з усіма послугами, які пропонують іноземні клініки, наявність перекладача та забезпечення комфортних умов для лікування та оздоровлення.

Особливості консалтингу в'їзного туризму зумовлені також специфічними ознаками ринку медичних послуг. Існування високих кваліфікаційних вимог до практикуючих лікарів і лікарень обмежує їх кількість, підвищує концентрацію медичного ринку, що дозволяє надавачам послуг диктувати певну цінову політику аж до монопольного тиску на споживачів і нових конкурентів.

Асиметрія інформації, яка характерна для цього ринку, теж впливає на збільшення цін на лікування. Незважаючи на те, що медичні послуги є диференційованими, що зазвичай породжує основу для монополістичної конкуренції на ринку, на практиці пацієнтам, особливо іноземним, а також консалтинговим компаніям, важко їх зіставити, вибір споживачів обмежується, і ринок стає все більше концентрованим. Крім того, між ціною та витратами пацієнтів відсутній прямий зв'язок, тому що значну їх частину сплачує третя сторона (родичі, страхові компанії або держава). Консалтингові рекомендації фізичним та юридичним особам мають враховувати ці особливості.

Що стосується економічного консалтингу виїзного медичного туризму, то найбільш укрупненим є поділ на консалтинг у лікувально-діагностичному, рекреаційному (оздоровчому) та стоматологічному сегментах. За даними президента Української асоціації міжнародного туризму В. Янишевської, до експортоорієнтованих лікувально-діагностичних послуг в Україні належать клітинна терапія, кардіохірургія, певні напрями онкології, репродуктивна медицина, реабілітація від алкоголізму та наркоманії, лікування ДЦП, сурогатне материнство [14]. Звичайно, що класичним завданням економічного консалтингу в цьому сегменті у повоєнні часи є збільшення кількості та якості лікування іноземних пацієнтів на основі міжнародних протоколів в умовах обмежених фінансових ресурсів клінік України. Критерієм готовності клініки до експорту медичних послуг може бути її акредитація в системі JCI (Joint Commission International), що передбачає впровадження стандартів безпеки та якості лікування. На неї орієнтуються оператори міжнародного медичного туризму. Є тільки одне «але». Частина експортоорієнтованих медичних послуг в Україні – це ті, які в багатьох країнах заборонені. Скоріше за все, вони у перспективі не матимуть широкого використання на нашому ринку також або будуть жорстко обмежені законодавчим чином. Консалтингові рекомендації мають це враховувати.

Інший напрям – консалтинг експорту рекреаційних послуг в Україні – виглядає значно перспективніше для післявоєнної ситуації. Він пов'язаний із природними ресурсами, багато з яких знаходяться у центральній та західній Україні, та історичним досвідом санаторно-курортного лікування. На нього зростатиме попит, перш за все тому, що клієнти-замовники реагують на зростання доходів громадян у розвинених країнах і платоспроможних потреб на оздоровлення, на скорочення робочого тижня. Ця тенденція зумовлена ефектом Гіффена, коли збільшення доходів людей впливає на зростання попиту на високоякісні товари, а їх зменшення – на низькоякісні товари. Подібний напрям відкриває можливості для консалтингового та рекреаційного ринків України. Географічний стан нашої держави зумовлений різноманітними природними та кліматичними ресурсами: неповторний ландшафт, вихід до двох

морів, численні джерела мінеральних вод, лікувальних грязей, наявність на території гірських курортів. Сподіваємося, що він збережеться після війни. Окремий приклад – є великий інтерес іноземних пацієнтів до методик відновлювальної медицини у міжнародній клініці «Реабілітаційний центр “Еліта”» у м. Трускавець [15, с. 6].

Завдяки реструктуризації світового ринку медичних послуг на користь стоматологічного сегмента в Україні також розвивається відповідний вид економічного консалтингу. Стоматологія в багатьох країнах є переважно комерційною діяльністю, на неї зазвичай не поширюється страхування (особливо соціальне), тому саме співвідношення «ціна – якість», а не місце лікування, відіграє вирішальне значення. В Україну, до речі, їдуть лікувати зуби емігранти. І це не випадково. Кваліфікація лікарів і технології вітчизняного стоматологічного лікування вже давно не поступаються рівню підготовки європейських ескулапів і технічному оснащенню їхніх клінік. А ціни в декілька разів нижче, тобто більш прийнятні для споживача, і виступають конкурентною перевагою стоматологів з України.

Останні роки специфічною особливістю та новітньою тенденцією розвитку світового ринку медичних послуг є вакцинний туризм, який передбачає відвідування іншої країни й отримання вакцин «Pfizer», «Moderna», «Astra Zeneca», «Согорovac», які поки що недоступні в багатьох країнах світу. Сьогодні головними країнами, що здійснюють вакцинацію іноземців, є США (за винятком певних штатів), країни ЄС, Мальдіви, Маврикій, Куба. В Ізраїлі туристам можуть запропонувати спеціальні туристичні пакети, які включатимуть і вартість вакцини [16]. Наскільки легальним є такий туризм, щоб почати консалтингову діяльність у цьому напрямі? Поки що неможливо ствердно відповісти на це питання, тому що немає офіційних домовленостей з іноземними урядами. Але на практиці вакцинний туризм є. Перед консалтинговими компаніями, які можуть пропонувати рекомендації надавачам послуг вакцинації, постають етичні питання, наприклад щодо формалізації такої діяльності, надання міжнародного сертифіката, запобігання черг, медичної допомоги у випадку ускладнення. Треба також враховувати, що окремі країни зараз активно запобігають вакцинному туризму. У Великій Британії, наприклад, можна отримати вакцину лише тоді, коли її запропонує лікар, потрібно підтвердити свої особисті дані, включаючи адресу, на прийомі для щеплення. Така вакцинація є безкоштовною для всіх через Національну службу охорони здоров'я країни, але виключається можливість особистої оплати [17]. З іншого боку, вакцинний туризм зараз є супроводом потоків тимчасово переміщених осіб з України внаслідок агресії з боку Росії.

Чи будуть зацікавлені закордонні консалтингові компанії в консультуванні гравців з України? На нашу думку, імовірність позитивної відповіді велика.

Для них зростають можливості завдяки зростанню ємності і демонополізації ринку, диверсифікації бізнесу, розповсюдження європейських правил на український простір (важливо для інвестування), отримання додаткових прибутків. Головні питання, які зацікавлять консалтингові організації на ринку України у повоєнні часи, можуть бути такими: які медичні послуги користуватимуться найбільшим попитом серед іноземців, чи мають лікарі України відповідні знання, кваліфікацію, досвід і навички для задоволення цього попиту; які групи медичних туристів найбільше зацікавляться пропозицією українських лікарів і санаторно-курортних закладів, як покращити якість послуг; як створювати закордонні підрозділи клінік з України; у яких країнах медичний туризм є найбільш привабливим для громадян України? Важливими принципами консультування є конфіденційність і анонімність для хворої людини та відсутність дискримінації залежно від доходів громадян та інших ознак. Для виконання таких принципів важливе залучення уряду та його допомога і консалтинговим компаніям, і медичним закладам.

Висновки. Сучасний ринок медичних послуг дедалі частіше стає об'єктом міжнародного консалтингу, який передбачає експертні поради іноземним суб'єктам-замовникам (урядам, медичним закладам, фірмам, приватним лікарям) із широкого кола питань у сфері фінансової, комерційної, юридичної, технологічної діяльності, які прислужують експорту-імпорту медичних послуг. Необхідність експортного консалтингу в Україні зумовлена наступним: на макрорівні – потребами припинення падіння ВВП через війну, вирівнювання торговельного балансу країни за рахунок послуг, збільшення надходжень до державного бюджету; на мікрорівні – виходом медичних організацій на зовнішні ринки, впровадженням нових технологій менеджменту і маркетингу. Необхідність консалтингу імпорту медичних послуг в Україні полягає в поширенні медико-економічної інформації для українських споживачів щодо лікування за кордоном та забезпечення зустрічі з провідними клініками світу. Найперспективнішим напрямком є консалтинг організації телемедицини. Особливості міжнародного консалтингу на ринку медичних послуг полягають у врахуванні медичної та соціальної складових діяльності організацій на додаток до економічної. Міжнародний економічний консалтинг на ринку медичних послуг має на увазі не тільки суб'єктів їх надання, але й гравців туристичної та рекреаційної інфраструктури. Розвиток консалтингу рекреаційного туризму полягає у допомозі в ефективній економічній діяльності оздоровчо-лікувальних закладів України. Важливим є співробітництво провідних консалтингових компаній з експертами ISO (International Organization for Standardization) та JCI (Joint Commission International) з метою підготовки закладів охорони здоров'я України до міжнародної акредитації та сертифікації їхньої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Басюк І. Розвиток медичного туризму в світі. *Економіка України в умовах глобалізації і регіоналізації* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених (м. Тернопіль, 3–4 квіт. 2014 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2014. С. 238–240.
2. Гапонова Е. О. Світова торгівля медичними послугами в умовах конкурентного середовища та глобальних трансформацій. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2018. Вип. 7. С. 21–25.
3. Поворозник М. Ю. Міжнародний медичний туризм у формуванні глобального сегменту медичних послуг. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2017. №2–3 (63-64). С. 16–24.
4. Hong Y. A. Medical tourism and telemedicine: A new frontier of an old business. *Journal of Medical Internet Research*. 2016. Vol. 18, No. 5. DOI: <https://doi.org/10.2196/jmir.5432>.
5. Чернуха Т. С., Бунчикова Т. С. Стратегії та форми виходу консалтингової компанії на міжнародний ринок. *Бізнес Інформ*. 2021. №5. С. 48–56. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-5-48-56>.
6. 2020–2021 MTI Overall Ranking. URL: <https://www.medicaltourism.com/mti/home> (дата звернення: 30.06.2021).
7. Global Medical Tourism Market Trends, Strategies, And Opportunities In The Medical Tourism Market 2021–2030. URL: https://www.einnews.com/pr_news/551333727/global-medical-tourism-market-trends-strategies-and-opportunities-in-the-medical-tourism-market-2021-2030 (дата звернення 30.06.2022).
8. OECD Health Data. Health expenditure indicators. 2021. URL: <https://data.oecd.org/healthres/health-spending.htm> (дата звернення: 24.05.2022).
9. Stephano R.-M. Top 10 Medical Tourism Destinations in the World. *Medical Tourism Magazine*. URL: <https://www.magazine.medicaltourism.com/article/top-10-medical-tourism-destinations-world> (дата звернення: 30.06.2022).
10. Tolbert J., Orgera K., Damico A. Key Facts about the Uninsured Population. *Kaiser Family Foundation*. 2020. 06 November. URL: <https://www.kff.org/uninsured/issue-brief/key-facts-about-the-uninsured-population/> (дата звернення: 30.06.2022).
11. The World Migration Report 2020 / International Organization for Migration. 2019. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf (дата звернення 12.06.2022).
12. Size of the global consulting market from 2011 to 2020 / Statista Research Department. *Statista*. 2022. July 27. URL: <https://www.statista.com/statistics/466460/global-management-consulting-market-size-by-sector/> (дата звернення: 15.06.2022).
13. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності (2010–2020), тис. грн : експрес-випуск. *Державна служба статистики України* : офіц. вебсайт. 2021. 20 жовт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 30.06.2022).
14. Стасенко Т. Віолетта Янишевська: Медичний туризм відкриває для України нові можливості. *Вауе здоров'я* : вебсайт. 15.01.2020. URL: <https://www.vz.kiev.ua/violetta-yanishevskya-medychnyj-turyzm-vidkryvaye-dlya-ukrayiny-novi-mozhlyvosti/> (дата звернення: 25.05.2022).

15. Михайліченко Г. І. Розвиток туристичного продукту лікувально-оздоровчого та медичного туризму України. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. С. 1–13. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.2.2>.
16. Вакциний туризм: де у світі готові прищеплювати туристів від COVID-19. *Слово і діло* : аналіт. портал. 2021. 14 трав. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/05/14/stattja/suspilstvo/vakcynnyj-turyzm-sviti-hotovi-pryshheplyuvaty-turystiv-covid-19> (дата звернення 27.05.2022).
17. Gillespie C. Vaccine Tourism: What You Need to Know. *Health*. 2021. January 28. URL: <https://www.health.com/condition/infectious-diseases/coronavirus/what-is-vaccine-tourism> (дата звернення: 12.05.2022).

REFERENCES

1. Basiuk, I. (2014, April 3–4). Rozvytok medychnoho turyzmu v sviti [Development of medical tourism in the world]. *Ekonomika Ukrainy v umovakh hlobalizatsii i rehionalizatsii* [Mizhnar. nauk.-prakt. konf. studentiv ta molodykh vchenykh] – *Economy of Ukraine in conditions of globalization and regionalization* [International science and practice conference of students and young scientists]. TNEU [in Ukrainian].
2. Haponova, E. O. (2018). Svitova torhivlia medychnymi posluhamy v umovakh konkurentnoho seredovyscha ta hlobalnykh transformatsii [World trade in health services in a competitive environment and global transformations]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm – Herald of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Series “International relations. Economy. Local studies. Tourism”*, 7, 21–25 [in Ukrainian].
3. Povoroznyk, M. Yu. (2017). Mizhnarodnyi medychnyi turyzm u formuvanni hlobalnoho sehmentu medychnykh posluh [International medical tourism in the formation of the global segment of medical services]. *Visnik sotsial'no-ekonomichnih doslidzhen' – Socio-economic research bulletin*, 2–3, 16–24 [in Ukrainian].
4. Hong, Y. A. (2016). Medical tourism and telemedicine: A new frontier of an old business. *Journal of Medical Internet Research*, 18(5). <https://doi.org/10.2196/jmir.5432>
5. Chernukha, T. S., & Bunchykova, T. S. (2021). Stratehii ta formy vykhodu konsal'tynhovoї kompanii na mizhnarodnyi rynek [The strategies and forms of entrance to the international market for a consulting company]. *Business Inform*, 5, 48–56. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-5-48-56> [in Ukrainian].
6. *2020–2021 MTI Overall Ranking*. (n.d.). <https://www.medicaltourism.com/mti/home>
7. *Global Medical Tourism Market Trends, Strategies, And Opportunities In The Medical Tourism Market 2021–2030*. (n.d.). https://www.einnews.com/pr_news/551333727/global-medical-tourism-market-trends-strategies-and-opportunities-in-the-medical-tourism-market-2021-2030
8. OECD. (2021). *OECD Health Data. Health expenditure indicators*. <https://data.oecd.org/healthres/health-spending.htm>
9. Stephano, R.-M. (n.d.). Top 10 Medical Tourism Destinations in the World. *Medical Tourism Magazine*. <https://www.magazine.medicaltourism.com/article/top-10-medical-tourism-destinations-world>

10. Tolbert, J., Orgera, K., & Damico, A. (2020, November 06). Key Facts about the Uninsured Population. *Kaiser Family Foundation*. <https://www.kff.org/uninsured/issue-brief/key-facts-about-the-uninsured-population>
11. International Organization for Migration. (2019). *World Migration Report 2020*. https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf
12. Statista Research Department. (2022, July 27). *Size of the global consulting market from 2011 to 2020*. Statista. <https://www.statista.com/statistics/466460/global-management-consulting-market-size-by-sector>
13. State Statistics Service of Ukraine. (2021, October 20). *Obsiah realizovanoi produktsii (tovariv, posluh) subiektiv hospodariuvannia za vydamy ekonomichnoi diialnosti (2010–2020), tys. hrn [Volume of sold products (goods, services) of economic entities by types of economic activity (2010–2020), thousand UAH]*. <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
14. Stasenko, T. (2020, January 15). *Violetta Yanyshevska: Medychnyi turizm vidkryvaie dlia Ukrainy novi mozhlyvosti [Violetta Yanyshevska: Medical tourism opens up new opportunities for Ukraine]*. *Vashe zdorovia – Your health*. <https://www.vz.kiev.ua/violetta-yanishevskya-medychnyj-turizm-vidkryvaye-dlya-ukrayiny-novi-mozhlyvosti> [in Ukrainian].
15. Mykhailichenko, H. (2020). Rozvytok turystychnoho produktu likovalno-ozdorovchoho ta medychnoho turizmu Ukrainy [Development of the tourist product of healthcare and medical tourism of Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 2, 1–13. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.2.2> [in Ukrainian].
16. *Vaktsynnyi turizm: de u sviti hotovi pryshchepliyvaty turystiv vid COVID-19 [Vaccine tourism: where in the world are ready to vaccinate tourists against COVID-19]*. (2021, May 14). *Slovo i dilo – Word and deed*. <https://www.slovoidilo.ua/2021/05/14/stattja/suspilstvo/vakcynnyj-turizm-sviti-hotovi-pryshheplyuvaty-turystiv-covid-19> [in Ukrainian].
17. Gillespie, C. (2021, January 28). *Vaccine Tourism: What You Need to Know*. *Health*. <https://www.health.com/condition/infectious-diseases/coronavirus/what-is-vaccine-tourism>

Стаття надійшла до редакції 29.07.2022

Стаття пройшла рецензування 23.08.2022

Стаття рекомендована до опублікування 29.08.2022

T. M. KAMINSKA

Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of Economic Theory Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

MARKET OF INTERNATIONAL MEDICAL SERVICES AS AN OBJECT OF CONSULTING

Problem setting. The experience of world economy shows a gradual increase in demand for international consulting from medical organizations and governments seeking

to export medical services. This process is also influenced by the improvement of global tourism infrastructure and the increase in the quality of life in developed countries. The participation of post-war Ukraine in the international medical industry is a promising direction therefore the need to study the world experience in this field is growing.

Recent research and publication analysis. Modern domestic and foreign scientists study and analyze the development of health and consulting world markets separately. There is a lack of publications that substantiate them in interdependent development, and their role of export/import consulting for medical providers. However, treatment of foreigners in a certain country is the first stage of the internationalization of health market, significantly expands its borders and causes the spread of modern consulting practices.

Paper objective is an analysis of the essence, functions, and development factors of the market of international medical services as well as the role and types of economic consulting in increasing the export activity of medical organizations.

Paper main body. The market of international medical services can be considered as a component of international medical tourism market, which is rapidly gaining momentum and continuously globalizing. The actors of this market operate and live in different countries. Export/import of medical, rehabilitation, and recreational services are objects of this market. Market of international medical services simultaneously performs certain social and economic functions. It is characterized by positive externalities in the form of development of national tourist infrastructure and small regions of treatment that have appropriate natural resources and territorial communities.

A key factor in the growth of international medical services is their role in improving the quality of life, especially in post-industrial countries. Health care costs are increasing there, which makes it possible to use the latest medical technologies and increase the quality of treatment. It cannot be obtained by residents of many countries of the world, for them medical tourism becomes the only hope. That is why developed countries are considered the main centers of medical tourism development. At the same time, poorer countries have competitive price advantages, under adequate quality of treatment, and attract patients from rich countries, especially due to the lack of comprehensive health insurance.

In some EU countries, especially Scandinavian ones, governments limit prices for medical services, which leads to their shortage and queues. Then the speed of receiving treatment encourages patients to medical tourism. It is not surprising that markets for medical services in developing countries are growing very much. In addition to the medical aspect, they attract patients with their climate, as well as their rich cultural and historical heritage. Another factor in the development of international medical tourism is the dynamic growth of migration flows in the modern world. Immigrants increase the demand for the services of the national health care system, both formal and informal. Anyway, medical services are exported to non-resident consumers.

The intensifying competition between providers of international medical services gives rise to the dynamic development of international economic consulting, carried out by both

commercial and non-commercial organizations. They focus on decision-making by the heads of medical organizations that reach the global level and consider trends of international economy development. The market of international economic consulting services for health care is a segment of global consulting market in general, which shows growth in 2011–2021 more than twice. This market had also positive dynamics before the war in Ukraine, but for some reason the demand from general practice doctors grew at a faster rate. This can be partly explained by the result of the medical reform in Ukraine, aimed at health care restructuring in favor of primary medicine. However, the export potential of narrow medical specialists and dental providers was partially used, so there is an open niche for the activities of consulting companies.

In addition to the traditional functional blocks of consulting in the researched market, there are specific types, namely inbound and outbound medical tourism consulting. The first one has its own peculiarities, related to the qualification requirements for practicing doctors and hospitals. This limits their number, increases the concentration of medical market and the danger of high prices. Information asymmetry, which is characteristic feature of this market, also works in this direction. In addition, consulting is aimed not only at legal entities, but also at individuals. International marketing consulting, the opportunity to acquaint the patient with all the services offered by foreign clinics and the availability of a translator also come to the fore. In recent years, a specific feature of the world market of medical services is vaccine tourism. As for the economic consulting of outbound medical tourism, the most consolidated is the division into consulting in medical and diagnostic, recreational and dental segments. Export consulting of recreational services in Ukraine looks as the most promising for the post-war situation.

Conclusions of the research. International economic consulting in the market of medical services provides expert advices to customer entities (governments, medical institutions, companies, private doctors) on a wide range of issues in the field of financial, commercial, legal, technological activities that serve the export-import of medical services. The necessity of this consulting in Ukraine is due to the need to stop the fall in GDP because of the war, equalize the country's trade balance at the expense of services. It accesses of medical organizations to foreign markets, dissemination of medical and economic information for Ukrainian consumers regarding treatment abroad, ensuring meetings with the world's leading clinics and others. The most promising direction is the economic consulting of telemedicine. The peculiarities of consulting in the market of medical services consist in considering the medical and social components of the activities of organizations in addition to the economic ones, as well as considering the interests of the players of the tourist and recreational infrastructure.

Short abstract for an article

Abstract. The article is devoted to the analysis of the essence, functions of the market of international medical services, its main actors, reasons of development and growth

factors. Special emphasis is placed on export/import consulting. Its features and development trends are characterized. Author dwells upon the types of consulting on the health market of Ukraine as well as the prospects for its development in the post-war period.

Key words: consulting, market, medical services, medical tourism, infrastructure.

Article details:

Received: 29 July 2022

Revised: 23 August 2022

Accepted: 29 August 2022

Рекомендоване цитування: Камінська Т. М. Ринок міжнародних медичних послуг як об'єкт консалтингу. *Економічна теорія та право*. 2022. № 3 (50). С. 25–42. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-50-3-25>.

Suggested citation: Kaminska, T. M. (2022). Rynok mizhnarodnykh medychnykh posluh yak ob'iekt konsal'tynhu [Market of international medical services as an object of consulting]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 3(50), 25–42. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-50-3-25> [in Ukrainian].